

«ОЗБРОЄНА ЕВТЕРПА І ПЕРО...»

(поетичні рефлексії лауреата Державної премії України імені Тараса Шевченка Володимира Базилевського на російсько-українську війну у книзі «Обмінся світлом»)

*Вилуцувать осердя явиц вперто,
Зв'язків речей простежувати хід.
Із плоті світу грубу шкуру здерти,
явить його оголеним, як плід.
Щоб вся множинність його ликів й значень
постала в сплетах нервів і судин.
Ото і є поезії задача,
Мета її і благородний чин.*

Саме цим віршем розпочинається нова книга нашого земляка Володимира Базилевського. Його поетичне слово – справжнє слово Майстра. Філігранне, сильне і емоційно насичене. Не випадково літературознавець і видавець Михайло Слабошпицький свого часу зазначав: Володимир Олександрович – один із тих, хто визначає обличчя сучасної

української поезії. Природа таланту В. Базилевського – то результат поєднання іскри Божої (таланту) з інтелектом, освяченим любов'ю до літератури.

Твори нашого земляка були відзначені багатьма нагородами і преміями. Серед них і найвища в Україні творча відзнака – Державна премія України імені Тараса Шевченка (нині – Національна премія України імені Тараса Шевченка), лауреатом якої Володимир Базилевський став у 1992 році за збірку поезій «Вертеп».

Ким же є Тарас Шевченко для Володимира Олександровича? Відповідаючи на це запитання авторці цих рядків, наш земляк сказав, що не пригадує перший Шевченковий твір, який він прочитав. Скоріше за все, то були «Тече вода з-під явора» і «Садок вишневий коло хати». А далі Шевченко поступово входив у його життя.

В. Базилевський наголосив на тому, що Шевченко – завжди попереду нас. До нього доростаєш, коли усвідомлюєш своє українство, свою націєприналежність. Шевченко – наше все, візитна картка. Це універсальний поет і навіть страшно уявити, що б сталося, якби у нас не було Тараса Григоровича.

Шевченко настільки пророчий, що не перестаєш дивуватися масштабам його пророцтв. На підтвердження Володимир Олександрович навів дві події з історії нашої країни, які прочитуються в творах Генія. Про голодомор 1932-1933 років:

*Бодай кати їх постинали
Отих царів, катів людських*

(Поема Т. Шевченка «Царі»)

Про сучасну війну з Росією:

*Світе тихий, краю милий,
Моя Україно.
За що тебе сплюндровано,
За що, мамо, гинеш...*

(«Розрита могила» Т. Шевченка)

Володимир Базилевський говорить про Тараса Григоровича як дуже добру і чутливу субстанцію. Він саме людинолюбство і доброта. Сімейність, родина, родинні цінності, неймовірна любов до своєї землі – одна з головних складових Шевченкової поезії і Шевченкового світосприйняття. Вершина тих почуттів – поезія «Садок вишневий коло хати». Володимир Олександрович наголошує на такій деталі: вірш, який є одою усьому дорогому і справжньому, одою всьому світлому і щирому, написаний у казематі III відділу. У страшних і несприятливих умовах народжувалися такі світлі рядки!

При несвободі зовнішній, Тарас Григорович був абсолютно вільною і незалежною людиною. Він – абсолютна чесна субстанція. Наш Всесвіт. Меч і щит. Підтвердження нашої повноцінності у світі. Вираження народної свідомості. Шевченко унікальний. Його не має з ким порівняти. Його творчість – Євангеліє від Тараса. Відмежований від життя в Україні, він у Російській імперії, у зросійщеному середовищі зумів висловити і створити те, що називається національним менталітетом. Природа Шевченкового новаторства, на відміну від багатьох інших поетів, – внутрішня, а не зовнішня.

У творчому доробку В. Базилевського є ряд віршів, присвячених Тарасу Григоровичу. Серед них – «Не віє з холодного степу вогонь», «Обклавсь лісами Мотрин монастир» та багато інших.

Зовсім нещодавно, наприкінці 2023 року, побачила світ нова книга нашого земляка «Обмінсямося світлом». Це книга болючих рефлексій і гірких прозрінь, надій і розчарувань. Напередодні її виходу, восени 2023, Володимир Олександрович зазначив: «Річ у тому, що ми живемо у важкому психологічному кліматі. Кожен індивідуально переживає те, що відбувається в Україні, до того ж нікуди не ділися наші персональні, внутрішні негаразди. Важко думатися, а значить і пишеться. Останні тижні завершував роботу над новою поетичною книжкою “Обмінсямося світлом”. В найближчому майбутньому я зосереджуся на критиці. Можливо, це остання моя поетична книга. Хто його знає, як поведеться муза».

Не хотілося б у це вірити. Бо для мене, як читача, нова збірка Володимира Базилевського – це високоякісний поетичний концентрат думки і образу, глибоко особистого і надзвичайно гострого відчуття реальності. Кожне слово настільки виважене і відшліфоване, і при тому настільки насичене смислами і образами, що мимоволі думаєш про гру словом, якою поет оволодів досконало. Поки в українській літературі є такі Майстри слова, вона є і буде. Та і сам Володимир Олександрович не уявляє себе поза поезією, про що говорить у вірші «Торба життя»:

*У кожного своя торба,
а в торбі своє начиння.
Моя торба набита віршами,
Нічого в ній окрім віршів.
Розв'язав би торбу,
випустив би вірші на волю,
почав би життя спочатку,
та початок з ознаками кінця.
І навіть, якби було інак,
я не впевнений,
що зумів би напакувати торбу
чимось кращим,
чимось великодушнішим
ніж хореї, ямби, верлібри...*

Хоча і нелегким буває інколи той шлях поета, за який доводиться розплачуватися душевним спокоєм, а почасти і здоров'ям, та іншого і не хоче. Про це йдеться у вірші «Горобчику-одинаку моєї дачі»:

*Коли я мойрі не вгодив
і заплатив підкирну плату,
був свідком тільки ти один,
як я слізьми сухими плавав.*

Книга «Обмінняймося світлом» складається з восьми розділів, в яких представлені поезії різного спрямування – від громадянської до інтимної лірики. Простежуються тут і Шевченківські мотиви («Променад», «Тестамент», «Недонаші» і ін.). Усі розділи об'єднує одна магістральна, головна тема – російсько-українська війна.

Війна змінила усіх нас, вона увійшла у наше життя. Цілком логічно, що значна частина поезій у новій збірці становлять саме вірші про війну. У своїх публіцистичних творах В. Базилевський не раз наголошував, що як би парадоксально це не звучало, нищення української державності почалося вже з перших років здобуття Україною незалежності:

*Не триумфуй: збулись чужого іга,
страшніше – власне, бо ж своя вина.
По Києву гуляють печеніги,
а в печенігів – наші імена.*

«Засмічення українського простору ворожою фауною, каламутна політична погода, недалекоглядність державотворців, як інфекція підім'яла суспільство, поширилася на всю країну. Прикро усвідомлювати, але вторгнення російського фашизму 24 лютого 2022 року – це наслідок діяльності прихованих і явних ворогів України, “кротів”, колаборантів, перевертнів усіх мастей» («Українська літературна газета» від 30 вересня 2022 року).

З перших днів війни кожен свідомий українець став на захист своєї країни. І робить це саме там, де від нього буде найбільше користі. Зброя поета – то слово. «Перо – то шпага. Щит і меч», – говорить наш земляк. Поетична муза Володимира Базилевського замість авлоса (стародавній музичний інструмент на зразок сопілки) озброїлася пером:

*Залежне від воєнного закону,
що комендантський час передбача,
перо моє тримає оборону,*

як може, право жити захища.

*Для нього ця повинність не обуза,
Екзамен за безтямних итурмівицин.
Ординському нашестю чинить муза
посильний опір, муза не мовчить.*

*І доки мир і розмир в перестрілці,
в напрузі в бомбосховищі добро, –
перебувають в непорушній спілці
озброєна Евтерпа і перо.*

Уточню: Евтерпа – одна з дев'яти муз, дочка Зевса та Мнемосіни, покровителька музики та ліричної поезії.

Здавалося б, війна зовсім не надихає на віршування. Як і до будь-якої іншої творчості. Проте справжній поет не може мовчати, бо його слово – теж зброя:

*Заняття не з найперших – на війні
Під вибухи снарядів римувати.
Та в слова є свої воєнні дні,
Коли воно і кулі, і гармати.*

*Прицільно дума і прицільно б'є,
Карта себе за гандж, якщо промаже.
Снаряди йому муза подає
і справно носить кулі в патронташі.*

Війна – абсолютно протиприродне явище. У звичайне розмірене людське буття вона принесла горе, розпач, сльози і сум'яття. Абсолютну невпевненість у завтрашньому дні. На це дуже тонко реагує поетова душа, яка відмовляється сприймати це божевілля:

*І що не день – день шкереберть.
Жодної переміни.
Ракети. Руїни. Смерть.
Смерть. Ракети. Руїни.
І що не ніч – ніч сум'яття.
Безсоння. Напруга слуху.
Тяж існування без укриття.
Моріння духу.*

Автору болить загальнолюдське горе. Понівечені долі і відібране життя. Дуже болісно усвідомлювати поетові, що молоді люди, у яких попереду все життя, гинуть на війні або залишаються скаліченими:

*Не поміг оберіг
від війни і наруг.
Наречена без ніг,
Наречений без рук.
Він – не в змозі обнять,
А вона – підійти.
Як їх знов поєднать –
Ці тотожні світи?
Забороло від скрут,
Чом же Ти не вберіг?
Наречений без рук,
Наречена без ніг.*

Говорячи про війну сучасну, В. Базилевський, як справжній поет-філософ не може оминати тему воєн взагалі, одвічної боротьби добра і зла, розлюднення людини (за висловом

самого поета), непротівлення людиною злу і насиллю, які вона звикає сприймати як звичайне і буденне явище:

*Спинити московську навалу –
це ще не позбутися зла.
Корою дурного металу
Боляща земля обросла.
Зловісна печать душогубства
горить на вселенськiм чолi
загрузлого в розбратi людства,
що чинить содом на землi.
Вдається до збочень i вiдмiни
справдешнiх чеснот i цiннот.
Веде його демон руїни,
примножує сльози скорбот.
Катiв планетарна мережа
привча до кривавих забав.
А Каїн i досi ще бреше,
Що брата свого не вбивав...*

Володимир Олександрович говорить про війну як про абсолютне зло, настільки протиприродне явище, що її вплив відчуває не тільки людина, а й усе живе. У гармонію природи втручається таке незрозуміле і дисгармонійне явище, наслідки якого – «лихі ознаки війни» й «ракетних блискавиць» позначаються і на братах наших менших:

*Собака відцурався будки i хати,
i чоловік втокмачує йому:
«Це скаженіє фюрер бiснуватий,
Щоб вільних запроторити в тюрму.
Жбурля сюди ракети i снаряди,
аби тебе i мене повергнуть в шок.
Ми неодмінно переможемо гада,
Ти тільки не тушуйся так, дружок...»
Пес нітиться, він ніби розуміє,
підтакує кивками голови...
Глеваха. Канонада даленіє
У напрямку ординської Москви.*

Недарма ми говоримо про Володимира Олександровича не тільки як про глибокого і сильного поета, а і як про непересічного поета-філософа. Людина мудра, досвідчена і прозорлива, він переймається не тільки днем сьогоднішнім, а і тим, що чекає на нашу країну завтра. Більше того, В. Базилевський відчуває-передбачає що може бути після перемоги, застерігає від недопущення до влади псевдопатріотів:

*Коли війні на решті скрутять роги,
поляже окаянний супостат,
боюся я, що після перемоги
верх візьме недонаший гетьманат.
Боюся змін фатальних у пейзажі
туманному, якщо зможе зло,
i ошукавши наших, недонаші
утиснуть наших так, як вже було.
А, не дай Бог, здолають сили вражі
i намислять в спілці з ними самосуд, –
то прямо в табір гунів недонаші
смирно скальпи наших принесуть.*

(вірш, до речі, написаний у день народження Т. Шевченка – 9 березня 2022 року).

Ще одна болюча тема, яку не зміг оминати Володимир Олександрович – тема переселенців. Українців, які змушені були залишити рідні місця, домівки, розлучитися з найближчими. Це подвійний біль і подвійна трагедія людини під час війни. Їх називають внутрішньо переміщеними особами. Поет користується емоційно сильним словом, в якому сконцентрований і біль, і розпач, і зневіра – «біженець». Таку назву має і вірш:

*Життя, що зрушилося з місця,
не тільки місце те втрача.
Втрачає небо благовісне,
землі йому не вистача.*

Начебто життя потрохи налагоджується: і «жителі привітні в благополучній стороні», і не чуто вибухів, але душа проситься додому, бо тут, на чужині, і небо, і зорі, і ластівки в повітрі не ті. Душа шукає спокою і рветься додому, хоча там і небезпечно:

*Нудьгує, подумки до себе
верта, в полишені поля.
Туди, де нині зlobне небо
і замінована земля.*

Але не зважаючи на усілякі сум'яття, невпевненість у дні завтрашньому, на розпач, поет вірить у перемогу. Він переконаний: без неї, віри, набагато важче було б виборювати своє право на свободу. Новоявлені фашисти принесли нам скільки горя, що іншого шляху, як подолати загарбників, у нас немає:

*Надто багато крові,
відповідь їм проста.
Владу – каральній мові,
мова каральна – мста.
Надто страждань багато,
вражених міст і сіл,
щоб їх за людей вважати,
оскаженілих псів.
Надто недобрі гості,
надто страшні брати.
Надто багато злості,
щоб їх не перемогти.*

Віра у перемогу, у якій В. Базилевський ані на мить не сумнівається, звучить і у вірші «І настане той день»:

*...Запечатане тиша горлянки гармат,
відспляться нарешті офіцер і солдат,
ворухнеться трава в глиноземі траншей.
І в якійсь лісосмузі, де строчив автомат,
Озоветься соліст, менестрель-соловей.*

Переживши цю страшну війну, усі її жахи, пройшовши через багато випробувань, ми вже ніколи не будемо колишніми. Володимир Олександрович дуже влучно і тонко говорить про психологічний стан людини, яка живе в період війни, про свої відчуття зокрема:

*Учусь засинати під вибухи,
не кидаюсь в укриття.
Не ганю отих, що вибули,
надто крихке життя.
Звикаю, фактаж гортаючи,
сприймати жорстоку яву
без ремства й надсади, знаючи –
цей безум переживу.
Погинуть залізні беркути,
завершиться крутія.*

*Але припускаю: в дзеркалі
себе не пізнаю я.*

Що дуже сильно болить поетові (і це думка присутня у багатьох віршах збірки), так це усвідомлення того, що війна чомусь володіє правом відбирати у людини дуже дорогі для неї речі – свободу, дім, і найцінніше – життя. «Здешевіло життя. Ціна йому на товкучці – гріш», – пише В. Базилевський у вірші «Не потурай». Адже за лічені хвилини його може обірвати «дурна ракета». Особливо гостро абсурдність і антиприродність війни відчувається навесні, коли природа знову оживає:

*Весна і розмир – несумісність ця
нагадує: пора би припинити
криваву гру кривавого гравця,
і повернуть живому право жити.
За кроком крок. Цирк. Площа.
Знов гримить.
В підвал? в квартиру? – запитальна й строга
мисль промельком. Озброєна блакить.
Тарасів день. Повітряна тривога.*

Цей самий мотив звучить і у вірші «Облудна словотеча тимчасовців»:

*...Шпаки скубуть черешню, мирні ранки –
були б вони, либонь, за привілей,
аби не повідомлення: уламки
там вбили матір й двох її дітей.*

Вірш Володимира Базилевського, яким завершується нова книга поезій «Обмінсямося світлом» називається «Тестамент» і дуже чітко перегукується із Шевченковим «Заповітом»:

*Ви на тих не зважайте,
які пишуть нагайкою.
Як умру, поховайте,
Якщо можна, на Байковім.
Щоб чужі й ренегати
не здіймали на глузи.
Щоб мені вікувати
між обранцями музи.
Спілкуватись негласно
У прийдешньому часі.
Дізнаватися вчасно,
що і як на Парнасі.
Чи не скупю на перли,
чи мотиви не стерті.
Чи ота ще не вмерла,
Що в заручниках смерті.
Ви на тих не зважайте,
що не гребують лайкою.
Як умру, поховайте
Між своїми, на Байковім.*

Проте, розмову про книгу Володимира Базилевського, як і про нього самого, хотілося б завершити на мажорній ноті. Адже сьогодні сильне поетичне і мудре філософське слово нашого земляка потрібне як ніколи і Україні, і усім нам. Та і сам Володимир Олександрович не втрачає ані віри, ані сили духу, ані оптимізму:

*Налягає сила незборима,
я себе, як можу, бороню.
Смерть наосліп шаста за дверима,
смерте, я тобі не відчиню.*

*Я ще тих щедрот не дочекався,
що були обіцяні мені.
Ще до правди правд не докопався
у її незглибній глибині.
Не втомився небу дорікати:
надто вже коротке життє.
Не спитав: чи справді він багатий,
той, хто не бере, а віддає?
Я ще сподіваюся на чудо,
і з усім, що диха, на зв'язку.
Я ще встигну взяти собі на груди
персть Вітчизни, плоть її важку.*

Володимир Базилевський гідно долає свій шлях. У нього, як у Тараса Шевченка, «Нема зерна неправди за собою». «Нездатне на олжу» слово поета є мірилом совісті і таланту:

*Я до кривди і болю не звик,
відшивати дворушних навчився.
Незалежністю бісячи злих
До правдивих умів долучився.
І тому все оте, що скажу,
дорогою дається ціною.
І не здатне уже на ложу
після всього, що сталося зі мною.*

Наш степовий край може по праву пишатися мудрим, талановитим і самобутнім земляком. Його Слово поза часом. Бо Володимиру Базилевському вдалося сказати «такі слова, неложними устами, яких не поховати»:

*Блажен той муж, хто з вічністю на «ти»,
хто сам себе зумів порятувати.
Він видер з пащі глухонімоти
такі слова, яких не поховати,
не приховати й не заборонить.
Слова, що їх боїться костомаха,
бо в тих словах завмерла плинна мить,
як в серцевині буриштину комаха.
Блажен, хто знає: світлом дивен світ
і, як вогню, неправди стережеться.
Його надбання й через сотню літ
неложними устами озоветься.*

Тетяна Ревва, науковиця
літературно-меморіального музею
І.К. Карпенка-Карого міста Кропивницького

Опубліковано:
газета «Народне слово»,
№ 8 від 22.02.2024